

žingsnį, o per du. Už tai jie buvo jam dėkingi: „Stenlis – ypač vertingas informacijos šaltinis... Vienuolika nepriekaištingo bendradarbiavimo su mumis metų yra nepaneigiamas jo nuoširdumo įrodymas... Mes privalome apsaugoti jį nuo demaskavimo.“*

Šnipai mėgsta gauti medalius, kurių jie negali nešioti viešai – už slaptus nuopelnus ir apdovanojimai slapti. 1945 metais Eliotas buvo apdovanotas JAV ordinu „Už nuopelnus“, nors iš būdingo kuklumo jis juokavo nusipelnęs apdovanojimo už girto Pakio Makfarlando, jo OSS kolegos Turkijoje, išgabenimą iš Stambulo baro. Kitų metų pradžioje dėkinga Britanija pristatė Kimą Filbį apdovanojimui Britų imperijos ordinu už veiklą per karą, o prieš trejetą mėnesių Maskvoje Filbis buvo slapta pristatytas apdovanoti sovietiniu Raudonosios vėliavos ordinu „už sąžiningą darbą per daugiau kaip dešimt metų“. Be to, jis jau turėjo Ispanijos Raudonojo kryžiaus medalį, gautą iš generolo Franko. Tad 1946 metų pabaigoje Filbis buvo pelnęs tai, kuo joks kitas šnipas nebūtų galėjęs pasigirti: tris skirtingus apdovanojimus – nuo nacionalistų Ispanijos, nuo komunistinės Sovietų Sąjungos ir nuo Britanijos.

Kimas Filbis, Britų imperijos ordino kavaliereus karininkas (OBE), tarp britų žvalgybos bendradarbių iškilo kaip žmogus, paženklintas trimis išskirtiniais bruožais: tobulas žvalgybos profesionalas, tarnybos įžymybė, sutriuškinusi vokiečius žvalgybiniuose žaidimuose, ir dabartinis vadovas kovoje prieš sovietų šnipus. Stiuartas Menzis per visą karą vadovavo Britanijos šnipams, tačiau jam vis vien reikės užleisti kelią kam kitam. „Apsidairęs aplinkui, – rašė kandysis Hju Trevoras-Roperis, – pamačiau papildomai uždarbiaujančius biržos maklerius, pensininkus Indijos policininkus, linksmus lėbautojus iš Vaito ir Budlio klubų barų, kaip visada įkaušusius buvusius jūros karininkus ir smarkuolius nuotykių ieškotojus iš nelegalios brokerių kontoros. Paskui pažvelgiau į Filbį... Jis vienintelis tikras žvalgas. Esu įsitikinęs, kad jam lemta tapti tarnybos vadovu.“

* Iš Genricho Boroviko knygos *The Philby Files*.

KYLANČIOS ŽVAIGŽDĖS

Atėjus taikos metui slaptojo pasaulio naujokai atsidūrė naujoje politinėje aplinkoje, kupinoje netikėtumų ir galimybių. Džeimsą Engltoną, antikomunistą iki kaulų smegenų, džiugino kovos prieš sovietų šnipų aparatą perspektyva: „Tikėjau, kad prasideda naujas amžius“, – prisiminė jis vėliau. Nikolui Eliotui pereiti nuo pasibjaurėjimo nacizmu iki neapykantos komunizmui buvo visiškai nesunku: abi ideologijos kėlė pavojų britų gyvenimo būdai, kurią jis brangino, todėl abi jos buvo blogis. Elioto manymu, Rusijos grėsmės akivaizdoje tenka rinktis viena iš dviejų: tinkamos gyventi civilizacijos tąsą arba Armagedoną – pasaulio susinaikinimą. Kimo Filbio kelio politinės gairės taip pat pasislinko, nors jo įsitikinimai nė kiek nepakito. Per karą jis šnipinėjo Britanijos sąjungininko naudai, dabar jam, įsitaisiusiam pačiame britų žvalgybos aparato branduolyje, teks šnipinėti nesutaikomo Britanijos priešo naudai.

Į Britanijos šnipų vadovo vaidmenį šnipais knibždančioje Šveicarijoje Eliotas įsitraukė kupinas entuziazmo lyg mokinukas – tam tikra prasme jis toks ir išliko. Dabar jis buvo vedęs vyras ir tėvas (1947 metais jam gimė sūnus Markas) bei žvalgybos profesionalas, užimantis atsakingą postą MI6 tarnyboje, tačiau jame vis dar buvo kažkas vaikiška, toks patrauklus patirties ir naivumo derinys, kuriuo vadovaudamasis smagiai brido per abejotinę šnipinėjimo moralės ir etikos klampynę. Jis suvokė, kad žvalgybos duomenų

rinkimas yra ne vien įdomus, bet neretai ir gana absurdiškas dalykas. „Užsimu tuo tik dėl juoko“, – sakė jis. Jis žinojo, kad jo polinkis net blogiausiose situacijose matyti juokingą pusę buvo savotiškas apsauginis mechanizmas, tai toks būdas sugrįžti į realybę juokaujant – kuo nešvankiau, tuo geriau. Elioto charakteryje vyravo anglui būdingas orumo ir nesivaržymo, tradicinės elgsenos ir keistybės mišinys, jis buvo mėgstamas savo bendradarbių, nes visada išlikdavo mandagus ir niekada nekeisdavo balso tono. „Plūdimasis ne pats geriausias variantas, – sakydavo jis. – Išskyrus nebent bendravimą su vokiečiais.“ Eliotas negalėjo pakęsti biurokratizmo, administravimo ir griežto taisyklių laikymosi. Išgaudamas žvalgybinę informaciją pasikliaudavo asmeniniais ryšiais, rizika, nuojauta ir tuo, ką jis vadino tradicine britų savybe kažkaip išsikapanoti iš sumaišties, nepaisant visų kliūčių. Žaismingas, senamadiškas, mėgėjiškas ir ekscentriškas Eliotas atrodė šiek tiek panašus į aristokratišką plevėšą. Tai buvo efektyvi maskuotė. Dirbdamas Stambule Eliotas sutelkė aplink save daugiau ar mažiau įvairių žmonių, agentų, informatorių ir spekuliantų. Jis įsigydavo naujų draugų ir pasirūpindavo atsigabenti senųjų. „Vienas iš malonumų gyvenant Šveicarijoje tuoj po karo buvo galėjimas atsigabenti draugų iš skurstančios Anglijos ir maitinti juos“, – rašė Eliotas savo atsiminimuose. Laisvas miegamasis Diufuro gatvės name tapo laikinu prieglobsčiu daugeliui anglų ir amerikiečių šnipų, keliaujančių po Europą. Elioto bičiulis Ričardas Brumanas-Vaitas, pakeitęs Filbį V skyriuje, buvo apsistojęs pas jį 1946 metais ir vos netapo nelaimingo atsitikimo liudininku, kai Elioto mėgstamo restorano padavėja, norėdama ant stalo patiekti omletą *flambé*^{*}, šliūkštelėjo brendžio į įkaitusį dubenį ir pakilęs liepsnos stulpas uždegė šalia pietavusios švedės plaukus. Eliotas užgesino juos trimis stiklais baltojo vyno. Filbis per savo reguliarias keliones po Europą taip pat apsistodavo Šveicarijoje trumpam poilsiui, susijusiam su gausiu išgėrimu, šveicariškos virtuvės patiekalais ir paskalomis iš šnipų gyvenimo. Kitas dažnas svečias buvo Piteris Lanas (Peter Lunn), vienas iš seniausių ir artimiausių Elioto draugų Itone. Lieknas, mėlynakis, šiek tiek švepluojantis Lanas, kaip ir Eliotas, įstojo į MI6 1939 metais, tačiau apskritai labiau buvo linkęs slidinėti nei šnipinėti. Lanai buvo vadinami britų

* *Flambé* (pranc.) – patiekalo ruošimo būdas kaitinant jį užpylus spiritu ir padegus.

slidinėjimo sporto aristokratais: Piterio senelis, buvęs misionierius, visą gyvenimą pamokslavo apie slidinėjimo malonumus ir įsteigė slidžių turizmo agentūrą, kuri iki šiol vadinama jo vardu. Piterio tėvas daug prisidėjo, kad kalnų slidinėjimas būtų pripažintas olimpine sporto šaka, o pats Piteris buvo Britanijos slidinėjimo komandos kapitonas 1936 metų žiemos olimpiadoje. Lano instruktuojamas Eliotas užsiėmė šiuo sportu su jam būdingu entuziazmu ir pramuštgalviškumu. Kol jo tėvas lėtai kopė į kalnus aukštyn, Eliotas pajuto jaudinantį malonumą skrieti nuo jų žemyn taip greitai, kaip tik įmanoma. Dabar daugumą savaitgalių jis praleisdavo ant kalnų šlaitų Vengeno ar Sent Morico apylinkėse.

Atvykus Klopui Ustinovui, senam Elioto draugui ir globėjui iš Hagos laikų, gyvenimas Berne tapo dar malonesnis. Sėkmingai išgelbėjęs Volfgangą Gansą su Pulicą iš gestapo nagų tas žydų ir etiopų kraujo turintis rusas, angliškai kalbantis aukštuomenės stiliumi, karą praleido dirbdamas malonų darbą britų žvalgyboje, pastaruoju metu dažniausiai Vokietijoje, kur apsirengęs britų pulkininko uniforma jis pasirodė esąs tinkamiausias apklausinėti asmenis, įtariamus bendradarbiavimu su naciais. 1946 metais Ustinovas buvo pasiūstas į Berną dirbti kartu su Eliotu mėginant iš atskirų dalių sudėlioti sovietų žvalgybos tinklo pokario Europoje bendrą vaizdą. Eliotas buvo patenkintas vėl galėdamas bendrauti su tuo geraširdžiu dručkiu, linksmam žvilgčiojančiu viena akimi pro monoklio stiklą. Klopas buvo tos nuomonės, kad gyvenimas yra tik nerūpestingas egzistavimas, tas požiūris puikiai derėjo prie Elioto lengvabūdiškumo ir mėgavimosi pavojais. Elioto ir Ustinovo partnerystė buvo ne tik nepaprastai efektyvi, bet ir skatinanti nutukimą: puikus virėjas Klopas buvo linkęs netikėtai pasirodyti nešinas odiniu cilindro formos maišeliu su *rognons de veau à la liégeoise*^{*}.

Iš pradžių Eliotas su Ustinovu dėmesį sutelkė į sovietų šnipinėjimo sistemos dalis, likusias po karo, ypač į šnipų tinklą „Raudonosios kapelos“ kodiniu pavadinimu, kuriame sėkmingiausiu laikotarpiu veikė apie 117 agentų, tarp jų 48 agentai Vokietijoje, teikusių vertingą žvalgybinę informaciją. Vienas svarbiausių šio tinklo narių buvo jaunas anglas komunistas Aleksanderis Futas (Alexander Foote). Jis buvo gimęs Derbišyre, tarnavo

* Veršienos inkstai lježietišškai – *pranc.*

Karališkosiose oro pajėgose, iš kurių dezertyravo norėdamas per pilietinį karą Ispanijoje patekti į Internacionalinę brigadą. Sovietų karinės žvalgybos užverbuotas prieš pat Antrąjį pasaulinį karą jis buvo pasiūstas į Šveicariją kaip naujai įsikūrusios „Raudonosios kapelos“ radistas. 1945 metų sausį Futas pabėgo į Maskvą, įtikino savo tardytojus vis dar esąs jiems ištikimas ir, gavęs majoro Grantovo slapyvardį, buvo perkeltas į pokario Berlyno sovietinį sektorių. Iš ten 1947 metais perbėgo pas britus. Futas pateikė išsamų sovietų žvalgybos metodų vaizdą sudarydamas unikalią galimybę išstudijuoti sovietų šnipų tinklo veiklos metodiką, kuri Eliotui ir Ustinovui leido numatyti komunistinės veiklos planus Šaltajame kare. Per Futo apklausas išryškėjo kai kurių dalykų, keliančių didelį nerimą, ypač žinia apie tai, kad Maskva Britanijoje turėjo ilgamečių, giliai užsislėpusių šnipų, kai kurių užverbuotų dar seniai prieš karą. Eliotas su Ustinovu priėjo prie išvados, kad dauguma tų šnipų visą gyvenimą buvo komunizmo aktyvistai, tačiau nebūtinai palaikantys kokius nors viešus ryšius su komunistų partija.

*

Džeimsas Engltonas užduotyje kovoti prieš sovietų šnipinėjimą matė ne tiek ideologijų kovą, kiek savo gyvenimo būdą. Paskutiniaisiais karo metais ir pirmaisiais taikos metais Engltono agentai prasiskverbė į visas Italijos veiklos sritis: civilinės valdžios aparatą, karines pajėgas, žvalgybos tarnybas ir politines partijas, tarp jų ir į prosovietinę Italijos komunistų partiją. Engltonas, kaip ir Eliotas, nevengė keistenybių: savo agentams skyrė augalinės kilmės slapyvardžius, tokius kaip Figa, Rožė arba Pomidoras, ir puikavosi kailine pelerina aukšta apykakle, su kuria jis atrodė panašus į britų aktorį, vaidinantį trečiojo dešimtmečio dienų šnipą. Jam negirdint bendradarbiai vadino jį „vampyrą“ ir stebėjosi jo keistybėmis. „Tas vyrukas atėjęs tiesiog iš ano pasaulio“, – pasakė vienas iš jų. Tačiau jis buvo geras specialistas. 1946 metais buvo prasiskverbęs ne mažiau kaip į septynias užsienio šalių žvalgybos tarnybas ir turėjo daugiau nei penkiasdešimt aktyvių informatorių – dauguma jų buvo gana apsukrūs, o kai kurie iš jų ypač sumanūs. Tarp žavingiausių ir mažiausiai vertų pasitikėjimo buvo princesė Marija Pinjatelj (Princess Maria Pignatelli), italų markizo našlė, bendravusi su Musoliniu, kuri pasiūlė informuoti OSS tarnybą apie tai, kas liko iš italų fašizmo.

Vis dėlto Engltonas nustatė, kad ji anksčiau yra turėjusi ryšių su vokiečių žvalgybos tarnyba. Jis niekada nebuvo tikras, kokių mastu buvo galima pasitikėti ta šnipe, kurią pažinojo nelabai meilium Princesės Kiaulės slapyvardžiu.

Dar labiau įtartinas buvo Virgilijus Skatolinis (Virgilio Scattolini), apkūnus italas žurnalistas, rašęs populiarius pusiau pornografinius romanus, tarp jų vieną gana nepatraukliu pavadinimu „Amazonės bidė kriauklėje“. Šis papildomas užsiėmimas nesutrukdė jam gauti darbą Vatikano laikraščio redakcijoje. 1944 metais jis pasiūlė aprūpinti OSS tarnybą Vatikano diplomatiniais dokumentais ir laidinio pašto telegramomis, tarp jų ir pranešimais iš Tokijo nuo popiežiaus nuncijaus, kuris turėjo tiesioginių ryšių su Japonijos aukšto rango pareigūnais. Engltonas mokėjo Skatoliniui dosnų atlygį – po penkis šimtus dolerių per mėnesį. Jo pranešimai buvo siunčiami pačiam Ruzveltui ir buvo taip įslaptinti, kad tik prezidentas ir valstybės sekretorius galėjo leisti su jais susipažinti. Tačiau Engltonas ėmė abejoti sužinojęs, kad Skatolinis panašią medžiagą siūlė ir kitoms žvalgybos organizacijoms, tarp jų ir MI6. Lemiamas momentas atėjo, kai Skatolinis pranešė apie pokalbį tarp Japonijos pasiuntinio prie Šventojo Sosto ir jo amerikietiškojo kolegos, o valstybės departamentas nustatė, kad tokio pokalbio niekad nebuvo. Jį Skatolinis buvo tiesiog prasimanęs, taip darė ir vėliau, net tuomet, kai Engltonas jį išvijo. 1948 metais buvo pasodintas į kalėjimą už dviejų suklastotų tomų rinkinio „Slaptieji Vatikano diplomatijos dokumentai“ išleidimą.

Skatolinio atvejis buvo labai nemalonus, pirmoji Engltono karjeros dėmė, kuri sustiprino jo paties įgimtą polinkį į kraštutinį įtarumą. Būdamas Britanijoje ir stebėdamas sėkmingą „Dvigubo kryžiaus“ operaciją, vykdytą prieš vokiečius, Engltonas išmoko suprasti, kad slaptas priešų agentų įsiskverbimas gali pažeisti net labiausiai saugomą kontržvalgybos tarnybą. Savo ruožtu jis domėjosi, ar Skatolinis negalėjo būti dvigubu sovietų agentu, įpareigotu teikti kenksmingą dezinformaciją. Panašu, kad tokių šnipų kaip Princesė Kiaulė ir Virgilijus Skatolinis dvilypumas sustiprino Engltono nepasitikėjimą viskuo, išskyrus keletą artimiausių draugų. Jį vis labiau kankino mintys apie dvigubus agentus ir „bizantiškos klastos galimybes, prieinamas kontržvalgybos specialistams“. Engltonui apsilankius Berne Eliotas atkreipė dėmesį į savo draugo amerikiečio didėjančią įtarumą, jo neįveikiamą potraukį

JOHN PHILBY / CAMERA PRESS

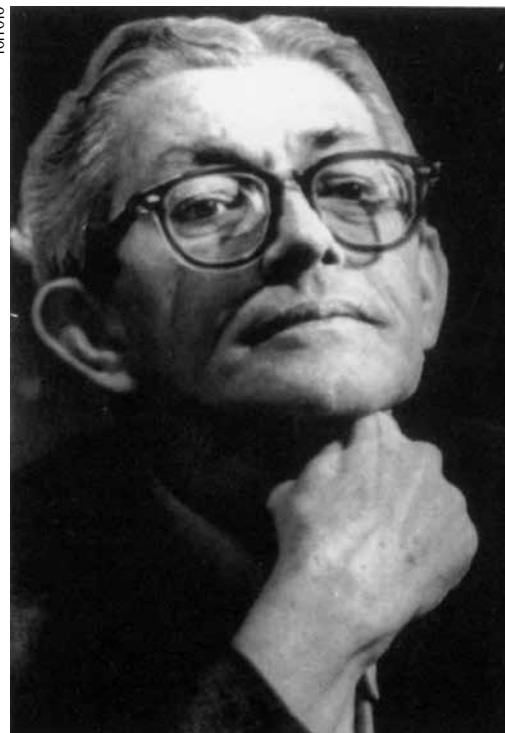


Kimas Filbis Maskvoje, vienišas ir apleistas. Šnipinėjimo veteranas apibūdino save kaip „anglą ligi kaulų smegenų“, Rusiją vadino savo „tėvyne“, bet KGB jo niekada nelaike visiškai patikimu.

REX FEATURES

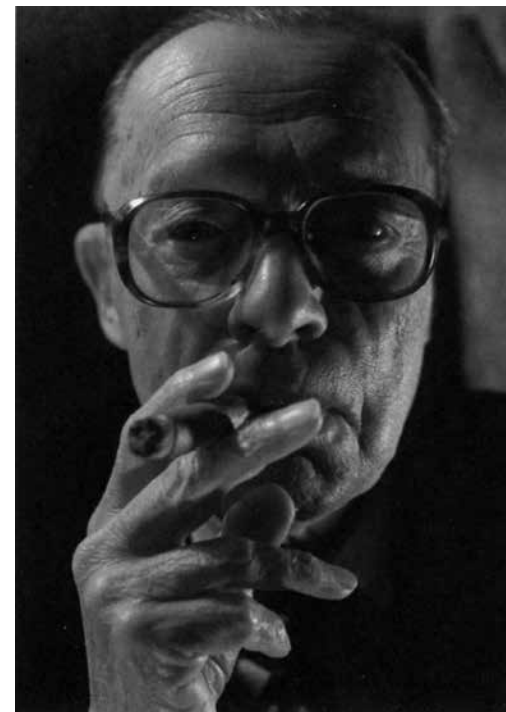


TOPFOTO



Džeimsas Džyzus Engltonas po Filbio išdavystės niekada nebeatsigavo. Jis metėsi į aršią „kurmių“ medžioklę, tuo smarkiai pakenkdamas Centrinei žvalgybos valdybai.

THE TIMES



Nikolas Eliotas 1992 metais. Jis niekada nepaliovė stebėtis, kaip žmogus, visais atžvilgiais panašus į jį patį, galėjo būti toks baisiai skirtingas.